

Wie is er bang voor de vergrijzing?

Sinds enkele maanden (eigenlijk al sinds jaren, maar de laatste maanden weer wat extra) waart er een spook door Nederland: het spook van de vergrijzing. Volgens sommigen worden er te weinig kinderen geboren en moet het geboortecijfer omhoog om te voorkomen dat het inwonertal van Nederland in de toekomst met vele miljoenen daalt. Anderen bepleiten actieve werking van migranten om toekomstige tekorten op de arbeidsmarkt tegen te gaan en het aantal premiebetalende actieven op peil te houden. En onlangs bij de presentatie van de beleidsvoornemens voor 2004 kwam het kabinet Balkenende-II met een serie draconische maatregelen gericht op het tegengaan van de uitstroom van ouderen voor hun vijftenzestigste jaar. Wie wat langer stilstaat bij de gesuggereerde 'oplossingen' om de vergrijzing het hoofd te bieden, ontkomt niet aan de indruk dat er sprake is van enige paniek. De vraag is of daarvoor aanleiding bestaat.

Demografen zijn allang vertrouwd met het gegeven dat Nederland ontgroent en vergrijst. Nederland vormt daarmee in Europees verband geen uitzondering. Vrijwel nergens in Europa is het kindertal per vrouw nog zodanig dat het zogeheten vervangingsniveau van circa 2,1 kind per vrouw wordt gehaald. Er zijn ook landen als Italië en Duitsland waar het gemiddelde kindertal nog aanzienlijk lager ligt dan het gemiddelde van 1,72 dat in 2002 werd geregistreerd voor Nederland. Daling van de vruchtbaarheid leidt tot vergrijzing en op den duur tot krimp van de bevolking. Die wordt voor Nederland echter niet verwacht voor het eind van de jaren dertig van deze eeuw. Dan bereikt het aantal ingezetenen naar verwachting een maximum van rond de 17,7 miljoen zielen, om daarna licht te dalen. Deze cijfers laten in de eerste plaats zien dat de ontwikkelingen zich ruim tevoren aankondigen. Voorts is Nederland geen koploper. Momenteel zijn we – op Ierland na – het minst vergrijste land van Europa. De komende decennia gaat dat wel veranderen: dan schuift Nederland op naar een middenpositie in de rangorde van vergrijzing. Elders kunnen we de kunst van het vergrijzen afkijken. Voor angsthazerij en paniek lijkt derhalve geen reden. Wel voor een zorgvuldige analyse.

Ongetwijfeld heeft de vergrijzing flinke gevolgen voor de samenleving. Rond 2040 is bijna een kwart van de bevolking ouder dan 65. Voor een deel zullen de dan actieven deze omvangrijke groep van een inkomen moeten voorzien. Vooral de kosten van de zorg voor de in omvang verdubbelde groep 80-plussers zullen aanzienlijk stijgen. Anderzijds dalen vermoedelijk de kosten van het initieel onderwijs en slopen ouderen minder bushokjes dan jongeren. Producenten zullen zich in hun aanbod van goederen en diensten en in hun reclame-uitingen vermoedelijk meer gaan richten op ouderen en wellicht zal de stem van ouderen luider gehoord worden in de media en zwaarder gaan tellen in de politiek.

Dat is allemaal geen probleem, mits zodanige maatregelen worden genomen dat ook in de toekomst voldoende inkomen beschikbaar komt om de claims van de verschillende leeftijdsgroepen te honoreren. In theorie kan dat door meer arbeidskrachten te 'importeren'. Dat

gebeurde eerder massaal in de jaren zestig van de twintigste eeuw; we spraken toen van 'gastarbeiders' en rekenden er vast op dat onze 'gasten' na verloop van tijd weer zouden vertrekken. Dat bleek een misrekening. Al geruime tijd levert migratie de grootste bijdrage aan de groei van de bevolking in Nederland. Afgezien van alle andere problemen (inburgering, achterstanden etc.) vormt de instroom van arbeidskrachten geen remedie voor de toekomstige vergrijzing van de beroepsbevolking. Ook allochtone arbeidskrachten vergrijzen en alleen een aanhoudende en groeiende stroom immigranten zou op dit punt uitkomst kunnen bieden. Nederland telt dan al snel vele miljoenen extra inwoners. Voor velen is dat vanuit sociaal en ruimtelijk perspectief een schrikbeeld.

Een reëler alternatief is de deelname aan het arbeidsproces van vrouwen te bevorderen. In de afgelopen decennia is het percentage vrouwen met een betaalde baan buitenshuis weliswaar flink gestegen, maar de omvang van de meeste banen is nog zeer beperkt. CBS-cijfers uit 2000 laten zien dat vrouwen van 25 jaar en ouder gemiddeld maar 12 uur per week werken (inclusief reistijd). Daar zit ruimte voor uitbreiding. Aanvullende investeringen in maatregelen die de combinatie van ouderschaps- en beroepstaken beter mogelijk maken, zijn dan wel nodig. Het is het bekende rijtje van kinderopvang, ouderschapsverlof, flexibele arbeidstijden, enzovoort.

Een ander alternatief is te bewerkstelligen dat het inkomen per arbeidskracht, de arbeidsproductiviteit, omhoog gaat. Dat vergt investeringen, met name in kennis. Dergelijke investeringen sporen met het streven Nederland als kennisland te positioneren. Op termijn is kennis immers de enige grondstof waarover Nederland beschikt. Investerings in kennis zijn nu nog vaak gekoppeld aan jongeren, via het initieel onderwijs, en aan werknemers tot circa vijfenveertig, via bedrijfsopleidingen. Dat kan in de toekomst anders, moet anders en zal ook anders gaan. Omdat er dan vooral veel oudere werknemers zijn en weinig jongere, zullen werkgevers steeds minder keus hebben op wie zij hun investeringen zullen richten. Bovendien veroudert kennis steeds sneller en zal het onderhouden en opfrissen van kennis over de hele linie van de arbeidsmarkt belangrijker worden. Ouderen – zowel mannen als vrouwen – kunnen mooi op deze golf meesurfen. Werk blijft langer interessant en langer doorwerken wordt daarmee aantrekkelijker. Niet externe sancties, maar 'pull-factoren' zorgen voor een hogere participatiegraad onder ouderen.

Heel veel is nog onzeker. Ondanks alle 'witte vlekken' hebben steeds meer vijfenzestigplussers een behoorlijk pensioen. Velen van hen – en ook hun aantal groeit – blijven lang gezond en doen pas op hoge leeftijd een substantieel beroep op de gezondheidszorg. Doemscenario's gebaseerd op geëxtrapoleerd gedrag van huidige generaties ouderen zouden de plank wel eens flink mis kunnen slaan. Zoals gezegd, het is vooral tijd voor zorgvuldige analyses van de gevolgen van de vergrijzing.

Pearl A. Dykstra